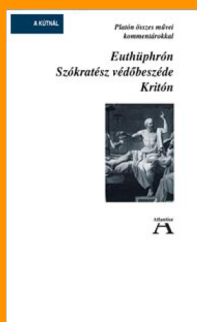

FILOZÓFIATÖRTÉNET ÉS KORTÁRS FILOZÓFIA: PLATÓN

6. TÉMA: Szókratész védőbeszéde

Dr. habil. Mogoródi Emese

2. Lecke

A mű szerkezete

25 – 30
PERC

A szöveg **három fő beszédrészből** áll:

- 1.) a védőbeszéd (17a-35d9);
- 2.) az ítéletet követő beszéd: az alternatív büntetési javaslat kérdése (35e-38b);
- 3.) a halálos ítélet kimondása utáni beszéd: végső reflexiók, búcsúzás (38c-42a).

1. Védőbeszéd

Szókratész már az elején leszögezi, hogy nem fog vádlóihoz hasonlóan **retorikai fogásokkal élni**, hanem pontosan úgy fog beszélni, „ahogy a piacon szokott” (17a-18a); ez előrevetíti, amit később mond, ti. hogy nem fog olyasmit tenni, amit sokan mások megtesznek a törvényszéken: nem fog esedezni vagy másképp próbálni hatni a bírák **érzelmeire** (34d-35d, vö. 38d-e), mert ezt sem magához méltónak, sem **törvényesnek** nem találja:

Platón műveire nem egy adott, modern szövegkiadás oldalszámaival utalunk, hanem az ún.

„Stephanus számokkal” (a modern kiadásokban az oldalak margóján található számok és betűk), megadva a mű címét is (pl. *Szókratész védőbeszéde* 28a-b).

„Mert nem azért ül székében a bíró, hogy az igazságot kegyelemből osztogassa, hanem hogy igazságosan ítélkezzen: nem arra esküdött, hogy kedvez, akinek jónak látja, hanem hogy ítéletét a törvények szerint fogja meghozni” (35c).

Szókratész ellen a vád

- **istentelenség** (nem tiszteli a város isteneit, hanem új daimóni jelenségeket vezet be),
- és **az ifjak megrontása** volt (24b-c).

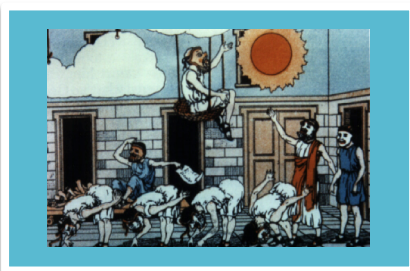

daimón (gör.): „isten”, „istenség”, „természetfölötti lény” – nincsenek negatív konnotációi (mint később a „démon” főnévnek)

Szókratész azonban nem közvetlenül ezek ellen a vádak ellen kezd védekezni, hanem először megpróbál eloszlatni bizonyos rágalmakat („a régi vádak”), amelyek régóta éltek róla az athéniakban:

- 1.) természetfilozófus (aki „égi jelenségeket és föld alatti titkokat kutat”), és
- 2.) szofista (aki „a silány ügyet jónak tünteti fel”).

Szókratész világossá teszi, hogy **soha nem foglalkozott természetfilozófiával**, sem **nem vállalkozik az emberek nevelésére**, mint a szofisták (pláne nem kér pénzt érte).

Arisztophanész A felhők című komédiáját Kr.e. 424/23-ban mutatta be Athénban. Ebben Szókratészt egy, a hagyományos istenek létezését tagadó természetfilozófus és a **retorika mestere** mulatságos amalgámjaként ábrázolja, aki pénzért bárkit megtanít a retorika fogásaira (aki azután mesterségét erkölcsileg kétes ügyek szolgálatába is állíthatja).

Felmerülhet azonban, hogy ha valóban teljességgel alaptalan a rágalom, mégis hogyan keletkeztek felőle; ezt **a delphoi jóslat** történetével magyarázza (20c-24b).

A delphoi jóslat (20d-24b)

A történet kitérőként hathat, azonban nemcsak a rágalmak keletkezésnek magyarázatát adja, hanem egyúttal megvilágítja azt a tevékenységet is, amit Szókratész folytat (a filozofáló életet), ti. hogy abban – szemben a rágalmakkal és a vádlók állításával – semmi istentelen, vagy az ifjakra káros dolog nincs.

A történet:

Szókratész egy barátja megkérdezte a delphoi jósnőt, a Püthiát, van-e Szókratésznél bölcsebb ember; a Püthia azt felelte, hogy nincs; Szókratészt mélyen zavarba ejtette ez a kijelentés, ugyanis egyáltalán nem tartotta magát bölcsnek; ugyanakkor azt is tudta, hogy a Püthia nem hazudik, hanem az igazat mondja.

aporia („gondolati kiüttlanság”)

Hosszas gondolkodás után azt a kiutat találta, hogy a jóslat értelmét megvizsgálja, hogy elmegy egy bölcshöz, hogy ott megcáfolja a kijelentést (mivel talál egy magánál bölcsebb embert); miután elbeszélgetett vele („megvizsgálta”), arra jutott, hogy az embert (aki államférfi volt) ugyan sokan bölcsnek vélik, leginkább pedig saját maga, de valójában nem az.

Mivel Szókratész ezt megpróbálta bizonyítani neki, meggyűlölte ő is, és sokan a jelenlévők között is.

Ekkor arra jutott, hogy legalábbis ennél az embernél ő maga bölcsebb, mivel ha valamit nem tud, legalább nem hiszi azt, hogy tudja.

Ezután hasonlóképpen vizsgálta meg a költőket és a kézműveseket is, és mindannyiaszor ugyanazt tapasztalta: bölcsnek vélték magukat, de valójában nem voltak azok; így aztán további ellenséges indulatok keletkeztek felőle, és ráragasztották az elnevezést, hogy „bölcshadista”.

Végül rájött a jóslat valódi értelmére is: az istenség nem azt állítja, hogy Szókratész a szó szoros értelmében **bölcs (= mindentudó)** volna, példáján keresztül csupán azt akarja üzeni, hogy **az emberek között az „a legbölcsebb, aki Szókratészhez hasonlóan fölismerte, hogy bölcsesség tekintetében igazság szerint semmit sem ér”** (23b).

A formális vádak elleni védekezés (24b-28b)

Csak ez után tér rá a benyújtott **formális vádak elleni védekezésre**.

A fő vádló egy bizonyos **Melétosz** volt, aki azonban valószínűleg csupán a mellékvádló, **Anütosz** (a 404-es demokratikus restauráció prominens politikusa) bábja volt (a harmadik vádló egy szónok, **Lükón** volt, akiről ennél többet nem tudunk).

Szókratész tehát előhívja Melétoszt, hogy elbeszélgesse vele a vádpontokról, és sorra megcáfolja őket az esküdtbírák és a hallgatóság előtt.

Egy vele folytatott **dialógus** keretében kimutatja, hogy

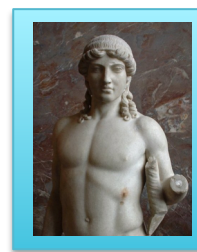
- 1.) abszurd a vád, hogy egyedül ő volna az, aki Athénban „megrontja” az ifjakat, mivel Melétosz állítása szerint mindenki más (a bírák, a hallgatóság, a Tanács és a Népgyűlés tagjai is) mind jobbra teszi őket;
- 2.) mivel senki sem akar hitvány polgártársak között élni, vagy nem rontja meg az ifjakat, vagy ha igen, akkor nem szándékosan teszi; ha pedig így van, akkor nem a bíróság elé kellene citálnia, hanem magánemberként felvilágosítania;
- 3.) a vád ellentmondásos: ha hisz valamiféle *daimón*ban, ahogy a vádló állítja, akkor nem istentagadó.

A Melétossal folytatott dialógus ironikus hangvételű, **nem ez Szókratész védekezésének érdemi része**. Arra szolgál, hogy nyilvánvalóvá tegye, a vádló maga sincs tisztában vele, hogy mivel is vádolja, és fogalma sincs róla, mi szolgálja az athéni ifjak üdvét.

Szókratész életmódjának igazolása (28b-34b)

Szókratész két, lehetséges ellenvetés keretében mutatja be a bírának **életmódja** (a bölcsek vizsgálata) pontos mibenlétét és célját, a legfontosabb **értékekre** vonatkozó felfogását, s hogy **befolyása az ifjakra nem káros**, ellenkezőleg. Ezek a következők:

- az **igazságosság, az erényes cselekvés, és a kötelesség** előbbre való, mint az élet (azaz, a halálfélelem soha tarthatja vissza attól, hogy az erényt tartsa a legtöbbre);
- mivel a jóslat révén maga a delphoi isten (Apollón) parancsolja neki, hogy **mások bölcsességét vizsgálva éljen**, akkor követne el istentelenséget, ha ennek a parancsnak nem engedelmeskedne;
- mások bölcsességének vizsgálata azt a célt szolgálja, hogy ezen keresztül arra buzdítsa a polgárokat, hogy **a lelkük kiválóvá tételével és az erénnyel törődjenek** a vagyon, hírnév és közmegbecsülés helyett;
- mivel az igazságosságból soha, senkivel szemben nem engedett, többször került életveszélybe (egyszer a demokratikus rezsim, egyszer a harminc zsarnok alatt);
- ez az oka, hogy **nem vállalt politikai szerepet**, ehelyett az egyes emberekkel beszélget, és úgy próbálja őket az erényre buzdítani;
- ezek **a beszélgetések nyilvánosak**, bárki **ingyen** meghallgathatja őket, így bárki tudhatja az athéniak közül, hogy soha senkinek nem adott át semmiféle „titkos tanokat”; továbbá soha nem kért pénzt érte, hogy bárki meghallgathassa a beszélgetéseit;
- azt, hogy **egyetlen ifjúra sem volt káros hatással**, bizonyíthatják a rokonaik, testvéreik, akik soha nem emeltek vádat ellene.

Az ítélethozatal előtt végül Szókratész leszögezi, hogy – sokakkal szemben – nem fog könyörögni az életéért, vagy más módon a

bírák **érzelmeire** hatni, mivel ezt

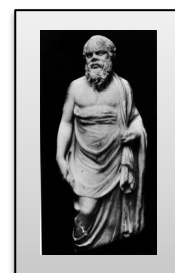
- nem tartja méltónak sem a saját **hírnevéhez**, sem az athéniakéhoz;
- nem tartja **jogszerűnek** (mivel a törvény az elfogulatlan ítélkezést írja elő), sem igazságosnak;
- nem tartja **istenfélőnek** (mivel a bírák a fentiekre megesküdtek az istenekre).

„Úgyhogy rátok és az istenre bízom az ítéletet: legyen, amint a legjobb nekem is, nektek is” (35d).

2. Az ítéletet követő beszéd

A korabeli athéni bírósági gyakorlat értelmében a bírák először a vádlott bűnössége felől szavaztak. Amennyiben bűnösnek találták, még meg kellett állapítani a büntetés mértékét. A vádló által indítványozott büntetési formából indultak ki, azonban a vádlottnak lehetősége volt **alternatív büntetést** javasolni, és a bírák ennek – illetve a védőbeszédnek – a figyelembe vételével mérlegeltek a büntetés mértékéről.

Szókratész tudatában van, hogy Melétosz halálbüntetést kért a fejére, s hogy magának is büntetési javaslatot kell tennie; minthogy azonban ártatlansága mellett érvelt, sőt, rámutatott, hogy Athén legnagyobb jótevője, nem tudja, mitévő legyen. **Ha érdeme szerint kellene javaslatot tennie, akkor állami ellátást javasol a Prütaneionban.** De ha ez nem elfogadható, akkor is nehéz alternatív büntetési javaslatot tennie:

- az **életfogytig tartó börtönbüntetés** nem elfogadható, mert semmi értelme nem lenne az életének;
- **száműzetést** nem javasolhat, mert ha saját polgártársai elűzték, nem várhat mást idegenektől sem;
- megfelelő **pénzbírságot** nem ajánlhat fel, mert vagyontalan.

Végül felajánl egy kisebb bírságot, amit ki tud fizetni, amit azonban jelenlévő barátai (köztük Platón) felemelnek egy méltányos összegre, amit Szókratész fel is ajánl.

3. Búcsúbeszéd

A bírák többsége ennek ellenére **a halálbüntetés** mellett döntött. Szókratész külön beszédet intéz az elítélőihez és a fementésére szavazókhoz. Az előbbieknél elmondja, hogy idős kora miatt nem sok időt nyertek az elítélésével, hiszen hamarosan úgyis meghalt volna. Ellenben nagy szégyent hoztak a saját fejükre amiatt, hogy egy ártatlan embert elítéltek. De ne higgyék, hogy ezzel megmenekültek a számonkéréstől, mert lesznek követői, akik helytelen életükért továbbra is korholni fogják őket. Megerősíti, hogy **nem bánta meg, hogy nem esdekelt előttük**, és nem könyörgött az életéért, mert az szégyenletes lett volna:

„Csakhogy nem az a nehéz, férfiak, hogy az ember megmeneküljön a haláltól – sokkal nehezebb megmenekülni a becstelenségtől: hiszen ez fürgébben fut a halálnál. [...] Én most töletek úgy távozom, mint aki veletek szemben veszített, s halállal lakol. Ők viszont úgy, mint akik az igazsággal szemben maradtak alul, s gyalázatossággal és igazságtalansággal fizetnek. Én is kitartok a büntetésem mellett, ők is. Mindezeknek, gondolom, bizonyára így is kellett történnie, s úgy hiszem, rendjén is van így” (39b).

A felmentésére szavazóknak – akik szerint valóban kiérdemelték a „tisztelt bírák” megszólítást – elmeséli, hogy **egyfajta csoda történt vele**. Ugyanis a „daimóni hang”, mely már sokszor megmentette, amikor veszélybe került az élete, egyszer sem nyilvánult meg számára a tárgyalás során. Ebből pedig arra következtet, hogy **nem lehet rossz, hogy halálra ítélték, és meg kell halnia**. De egyéb meggondolásokat is felsorakoztat, amelyek arra utalnak, hogy a halál nem lehet olyan rossz dolog, mint amilyennek általában tartják, s hogy tehát a bírák is jó reménységgel lehetnek a halállal szemben, de főként akkor, ha észben tartják

„azt az egyetlen igazságot, hogy **jó emberrel nem történhet semmi rossz, sem életében, sem halálában**, és nem is feledkeznek meg az istenek az ilyen ember dolgairól” (41c-d).

Szókratész meggyőződése tehát, hogy vele sem véletlenül történt, ami történt, és az isteni végzés szerint jobb lesz neki eltávoznia.

Utolsó szavai a bíróságon a következők:

„De itt az idő: mennünk kell. Én halni indulok, ti élni. **De hogy melyikünk megy jobb sors elé, azt más nem tudja, egyedül csak az isten.**” (4a).

További olvasmányok:

Platón: Szókratész védőbeszéde In: *Platón összes művei kommentárokkal. Euthüphrón, Szókratész védőbeszéde, Kritón*. Ford. Mogyoródi Emese (*Euthüphrón, Szókratész védőbeszéde*) és Gelenczey-Miháltz Alirán (*Kritón*). Atlantisz, Budapest, 2005, 51-112. o.

Ellenőrző kérdések:

1. Milyen fő szerkezeti részekből áll a *Védőbeszéd*?
2. Melyek a formális vádak („új vádak”), és melyek az előítéletek („rég vádak”) Szókratészszel szemben?
3. Mi a delphoi jóslat története, és milyen szerepet játszik Szókratész védekezésében?
4. Hogyan védekezik a formális vádak ellen a Melétosszal folytatott dialógusban?
5. Miért kerül dilemmába Szókratész az alternatív büntetési javaslat kötelezettségével kapcsolatban?
6. Miért nyugszik bele a halálos ítéletbe?

Kiválósági kérdések, feladatok:

1. Miért a „rég vádak” elleni védekezéssel kezd Szókratész?
2. Miért nem tekinthető a Melétosszal folytatott dialógus a védekezés érdemi részének?

Érdekesség:

Szókratész védőbeszéde (Haumann Péter előadásában, hangoskönyv):
<https://www.youtube.com/watch?v=XF9Klz0pHS4>